

ARHEOLOŠKI TRAGOVİ RANOKRŠĆANSKOG AKOLITATA

<https://doi.org/10.17234/9789533791807.02>

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

Rad je potaknut apostolskim pismom pape Franje iz 2021. godine, kojim se ženama omogućuje pristup službama lektorata i akolitata, što me navelo na istraživanje povijesti i arheoloških tragova akolitata, osobito na prostoru današnje Hrvatske. U radu se analizira razvoj službe akolita od najranijih kršćanskih vremena, pri čemu se razmatraju biblijski, patristički i kanonski izvori, kao i arheološki nalazi. Akolit, čije ime potječe od grčke riječi za pratitelja, bio je liturgijski pomoćnik s ključnom zadaćom nošenja svjetla te posvećenih predmeta tijekom bogoslužja. Služba akolita imala je važnu ulogu u hijerarhijskom napredovanju unutar crkvenog klera, iako to napredovanje nije bilo zajamčeno. Arheološki podaci, ponajviše epigrafski spomenici, potvrđuju njihovu prisutnost prvenstveno na zapadu Rimskog Carstva, s naglaskom na Rim i Poreč. Među zadaćama akolita ističe se briga o crkvenom osvjetljenju, što se u radu kontekstualizira unutar šire povijesti simbolike svjetla u religijama. Epigrafski nalazi svjedoče o životnoj dobi, socijalnom statusu te ponekad i ne-liturgijskim zadaćama akolita, što potvrđuje njihovu raznolikost ulogu unutar kršćanske zajednice. Unatoč dokumentiranom sudjelovanju žena u drugim ranim crkvenim službama, uloga akolita, prema dostupnim izvorima, bila je isključivo muška. Akolitat je, čini se, bio funkcionalna, ali i simbolički važna crkvena služba, koja je danas ponovno aktualizirana kroz uključivanje žena, čime se otvaraju nova pitanja o kontinuitetu i promjenama u liturgijskoj praksi.

Ključne riječi: akolitat, rano kršćanstvo, liturgija, epigrafika, Rim

Istraživanje za ovaj rad potaknulo je apostolsko pismo *motu proprio* pape Franje objavljeno u siječnju 2021. godine kojim je djelomice izmijenio kanonsko pravo i omogućio ženama obnašanje crkvenih službi lektorata i akolitata.¹ Kako su obje službe prisutne u liturgiji od najranijih kršćanskih vremena, zapitala sam se postoje li arheološki tragovi ranokršćanskih akolita kako u širem

¹ Litterae apostolicae motu proprio datae Spiritus Domini quibus canonis 230 § 1 Codicis Iuris Canonici normae de aditu personarum feminini sexus ad institutum ministerium Lectoratus et Acolythatus mutantur: *Tako je čak i ustaljena praksa u Latinskoj crkvi potvrdila da se ove 'laičke službe', budući da su utemeljene na sakramentu krštenja, mogu povjeriti svim prikladnim vjernicima, muškog ili ženskog spola, u skladu s onim što je već predviđeno kan. 230 § 2. Slijedom toga, nakon što sam saslušao mišljenja nadležnih dikasterija, odlučio sam izmijeniti kan. 230 § 1 Zakonika kanonskog prava. Stoga određujem da će kan. 230 § 1 Zakonika kanonskog prava ubuduće imati sljedeću formulaciju: Laicima prikladne dobi i vrlina, određenih odlukom biskupske konferencije, može se po propisanom bogoslužnom obredu trajno dodijeliti služba čitača i akolita; međutim dodjeljivanje takve službe ne daje im pravo na crkveno uzdržavanje ili naknadu. Isto tako nalažem izmjenu i ostalih odredbi sa zakonskom snagom koje se odnose na ovaj kanon.* http://www.vatican.va/content/francesco/la/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20210110_spiritus-domini.html Podsjetimo da je papa Pavao VI. 1970. godine svojim *motu proprio Ministeria Quaedam* (<https://ika.hkm.hr/novosti/motu-proprio-ministeria-quaedam>) ukinuo niže crkvene redove egzorcista i vratara, a zadržao one lektora i akolita. Vatikan je 1970. godine dokumentom *Liturgicae instaurationes* (https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20040423_redemptionis-sacramentum_en.html) osudio mogućnost sudjelovanja žena u tim službama, što je ponovljeno 1980. godine u dokumentu *Inaestimabile donum* (https://www.newadvent.org/library/docs_dw80id.htm). Situacija se počinje polako mijenjati od 1994. godine kada je Kongregacija za bogoštovlje i sakramentalnu stegu dopustila ženama da, uz posebno odobrenje, pomažu tijekom liturgije.

Carstvu, tako i posebno na prostoru današnje Hrvatske.² Podsjetimo na to da u današnje vrijeme tijekom liturgijskog obreda pomažu osobe koje nazivamo ministranti. Premda se, zbog njihove slične uloge u liturgiji, akolite ponekad naziva ministrantima, akolit i ministrant nisu dvije različite riječi za istu službu.³

ŠTO JE AKOLIT?

Riječ *akolit* koja se koristila u latinskom jeziku kao *acolythus*, *-i, m.* potječe, prema rječniku *Thesaurus Linguae Graecae*, iz grčkog jezika (*ἀκόλουθος*) u kojem je označavala pratitelja.⁴

U kerigmatskoj se historiografiji akolit ne spominje, no ipak ga neki istraživači pretpostavljaju u onom odlomku Ivanova evanđelja (VI, 9) u kojem čitamo da je Isus imao pomagača prilikom čuda umnažanja kruhova.⁵

U izvorima se služba akolita prvi put spominje u poznatom, često citiranom, odlomku iz *Crkvene povijesti* Euzebija iz Cezareje (VI. 43, 11). U njemu autor prepričava prepisku koja je iz sredine 3. st. između Kornelija, rimskog biskupa, i biskupa iz Antiohije Favija, a u kojoj se spominje i broj akolita koji su u njegovo, Kornelijevo, vrijeme djelovali u Rimu.⁶ No akoliti nisu djelovali samo na zapadu nego i drugdje, kao npr. polovicom 3. st. u Kartagi o čemu svjedoče pisma svetoga Ciprijana (*Ep.* 7; *Ep.* 45; *Ep.* 52; *Ep.* 59). Zahvaljujući Ciprijanu, saznajemo da se akolite iz Kartage znalo slati i na neke zadatke koji nisu bili vezani uz samu liturgiju. Tako su im se povremeno povjeravali prijenosi financijskih sredstava i dobara namijenjenih u dobrotvorne svrhe.⁷ Iako se ni kod Kornelija ni kod Ciprijana ne može pročitati kojim se postupkom akolite biralo u službu, kao što ne pišu ni koje su konkretne radnje obavljali tijekom euharistijskog slavlja, Ciprijanova korespondencija pokazuje da su akoliti činili poseban i priznat stupanj kršćanskog klera, barem u Kartagi.

Sljedeće obavijesti o akolitatatu potječu iz kronologije papa *Liber pontificalis*, gdje je rimskom biskupu Gaju (282. – 295.) pripisana briga oko procesa napredovanja (*cursus honorum*) osoba koje bi trebale biti zaređene za biskupa.⁸ Po njemu su kandidati za najveću službu mogli napredovati od službe vratara, lektora, egzorcista, akolita, subđakona, đakona i prezbitera. Pozitivan stav prema takvom načinu napredovanja *Liber pontificalis* pripisuje i njegovim nasljednicima da bi papa Grgur

² Tragove kakve sam već uspjela ustanoviti za lektorat, ali i za ranokršćanske službe nižega ranga, takozvane *ordines minores*, kao što su bili vratari, kantori i egzorcisti i neke druge službe, vidi kod: Sanader 2013, str. 18–27; Sanader 2014, str. 261–267; Sanader 2020a, str. 177–192; Sanader 2020b, str. 377–392; Sanader 2024; Sanader – Demicheli 2017, str. 253–264.

³ Mihaljević 1998. Vidi i Z. Pažin (2015) koji je o razlikama među ovim dvama liturgijskim ulogama i njihovoj suvremenoj problematici opširno pisao. Iako su neke njegove dvojbe riješene upravo zahvaljujući, na početku ovog teksta, spomenutom apostolskom pismu *motu proprio* pape Franje, neki problemi te službe, a koje Z. Pažin spominje, još su uvijek aktualni (<https://www.vjerajdijela.com/posluzitelj-oltara-ili-ministranti/>).

⁴ Među brojnim primjerima spomenimo samo da je koristi i Platon (*Cratylus* 405d). Riječ *ἀκόλουθος* pojavljuje se i u Septuaginti. Vidi: Lust – Hauspie – Eynikel 2003, str. 121.

⁵ Ovdje je dječak koji ima pet ječmenih kruhova i dvije ribice! (Jeruzalemska Biblija 2003, str. 1414).

⁶ Slijedom te prepiske u Rimu je sredinom 3. st. bilo aktivno dvadeset crkvenih zajednica koje su zajedno, osim biskupa, imale 46 svećenika, 14 đakona i podđakona, 52 egzorcista, nekoliko čitača, 1500 udovica i, za ovaj rad važna, 42 akolita.

⁷ Davies 1993, str. 243–244.

⁸ Duchesne 1886, str. 161, <https://ia801907.us.archive.org/8/items/LiberPontificalis/Liber%20pontificalis.pdf>.

Veliki (590. – 604.) pisao kako je djelovanje u različitim crkvenim službama poželjno jer ono može svjedočiti o kvaliteti pojedinaca za vođenje crkvenih zajednica.⁹ Na ovom mjestu podsjetimo da je J. St. H. Gibaut istražujući napredovanja u ranokršćanskim crkvenim službama (*cursus honorum*) na zapadu Carstva pokazao da je proces ređenja vrlo rijetko slijedio upute poglavara, a gotovo nikad u *prednikejskom razdoblju*.¹⁰ Razlog tome je, kako misli J. St. H. Gibaut, što se *ordines minores* nisu standardizirali do u 10. st., a *cursus honorum* nije bio definiran do 11. st.

Ovdje valja spomenuti i pismo rimskog đakona Ivana prijatelju Senariju iz Ravene s početka 5. st. u kojem, među ostalim, spominje i zadaće koje je obavljao akolit.¹¹

U *Statuta ecclesiae antiquae* (VI), koji je redigiran u Galiji krajem 5. st., opisani su postupci rukopologanja za različite crkvene službe pa tako i za akolita.¹² Saznajemo da ga je u dužnosti službe upućivao biskup dok je simbole svoje službe – svijeću i praznu posudu – dobivao iz ruku arhidakona.

U pismu koje je Izidor Seviljski u 7. st. uputio Leudefredusu, biskupu u Córdoba (*Epistula ad Leudefredum*), nalaze se, po E. Reynoldsu, najtemeljitijsi opisi kleričke hijerarhije toga vremena.¹³ U njemu Izidor Seviljski piše da je briga o svijećama (svjetlu) primarna zadaća akolita. No piše da se brine i o euharistijskom posuđu.

Ordo Romanus Primus je spis iz 9. st. koji donosi detaljni popis liturgijskih radnji prilikom svečane mise koju je slavio sam papa. Među opisanim radnjama nalaze se i zadaće koje izvode akoliti.¹⁴ Iako je ovaj izvor izvan vremenskog razdoblja našeg istraživanja, smatramo da podaci koje on donosi mogu biti vjerodostojni i za ranija razdoblja crkvene liturgije. Tamo, naime, čitamo da su akoliti tijekom liturgijskog slavlja primarno zaduženi za nošenje svijeća, odnosno crkveno osvjetljenje, ali da se mogu brinuti, zajedno s podđakonom, i o knjizi Evanđelja (*Ordo Romanus Primus*, 5).¹⁵ Akoliti se, navodi *Ordo* dalje u tekstu, mogu brinuti i o pranju ruku, mogu čitati određene dijelove svetog teksta, mogu nositi kadionicu i kaditi, kao što mogu nositi i posude za krizmu, pa i drugo liturgijsko posuđe.¹⁶

⁹ Duchesne 1886, str. 312–316.

¹⁰ I nakon 11. st. *cursus honorum* je bio fleksibilan pogotovo s obzirom na dob klerika, kao i duljinu vremena koje je trebalo proteći između promaknuća iz jednog razreda u drugi. Gibaut 2000, str. 93.

¹¹ Migne 1847, str. 405.

http://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0496-0496,_Joannis_Diaconus,_Epistola_Ad_Senarium_Virum_Illustrem,_MLT.pdf.

¹² ... *acolitus cum ordinatur, ab episcopo quidem doceatur qualiter se in officio suo agere debeat, sed ab archidiacono accipiat ceterosacrum cum cereo, ut sciat se ad accendenda ecclesiae luminaria mancipari; accipiat et urceolum uacuum ad suggerendum uinum in eucharistiam sanguinis Christi.*

¹³ *Ad acholitum pertinet preparatio luminariorum in sacrario; ipse cereum portat, ipse suggesta pro eucharistiae calicis preparat.* Vidi: Reynolds 1979, str. 260.

¹⁴ Staley 1905.

<https://archive.org/details/ordoromanusprimu00atchuoft/page/n5/mode/2up>.

¹⁵ *Ibid.*, 124: *Quo facto acolythus defert evangelium usque ante altare in presbyterium, praecedente eum subdiacono sequente, qui eum desuper planetam suscipiens manibus suis honorifice super altare ponat.*

¹⁶ Gibaut je ustvrdio da ranosrednjovjekovni izvori potvrđuju one uloge akolita koje smo i naveli ovdje u tekstu, ali da ukazuju na obavljanje i nekih drugih dužnosti tijekom bogoslužja. Na primjer, nosili su blagoslovljenu vodu i egzorciziranu sol uz križ prilikom egzorcizama. Na posebnim liturgijama akoliti bi također mogli, uz nošenje svijeća i kadionica, biti zaduženi i za pjevanje. On smatra da su do početka srednjeg vijeka akoliti postali odgovorni za širok izbor liturgijskih dužnosti, osobito unutar kićenih pontifikalnih liturgija (Gibaut 2000, str. 94).

O službi akolita, kao uostalom i o drugim crkvenim službama, diskutiralo se i na crkvenim saborima. Navedimo ovom prilikom samo Tridentiski sabor (*De sacr. Ordinis, cap. 2*) koji se održavao u 16. st. Na njemu je potvrđeno da je od najranijeg doba u Crkvi postojala hijerarhija među crkvenim službama uz pomoć kojih se moglo napredovati do višeg položaja svećenika i biskupa.¹⁷ Tako je ostalo do Drugog vatikanskog koncila (1962. godine) kada je služba akolita, uz one vrataru, lektora i egzorcista, još uvijek predstavljala niži red klera, a koji su mogli biti jedan od koraka prema svećeničkoj službi. Nakon 1965. godine i zaključenja Drugog vatikanskog koncila akoliti se više nisu morali rediti nego su bili birani među vjernicima.¹⁸

U suvremenoj znanosti akolitima se prvi put detaljnije posvetio F. Wieland 1897. godine.¹⁹ On je, među ostalim, primijetio kako termin akolit ne opisuje njegovo djelovanje, dok ostale službe (npr. egzorcist, lektor, kantor, ostijarij) već svojim imenom upućuju na ono što dotični radi u službi. Slijedom toga Wieland smatra da su akoliti bili zaduženi za sve one poslove koji nisu bili pokriveni drugim službama.²⁰

Još uvijek vrlo citirani A. von Harnack, koji je djelovao početkom 20. st., potaknut neobično velikim brojem akolita, čak njih četrdeset i dva, koji su po Euzebiju (VI. 43, 11) prisutni tijekom 3. st. u Rimu, iznio je pretpostavku da se do viših kleričkih službi napredovalo postupno, od nižih prema višima.²¹ On još iznosi i pretpostavku da je potreba za službama akolita i ostijarija nastala tek kada je Crkva dobila vlastite prostore, dok su funkcije lektora i egzorcista prastare crkvene službe.²² Sabine R. Huebner je 2005. godine istražila status akolitata na istoku Carstva prilikom čega je došla do saznanja da osim rijetkih literarnih spomena nema epigrafskih podataka o toj službi.²³

I. Mossong je u radu koji je objavila 2022. godine iznijela primjedbu da je znanost uglavnom previđala i zanemarivala istraživanje akolitata. Taj je stav temeljila, kako piše, na uvidu u ugledne leksikone i enciklopedije koji nemaju navode za akolita dok ga *Lexikon für Theologie und Kirche*, premda škrto, ipak spominje.²⁴ No autorica je, začudo, previdjela vrlo detaljno istraživanje D. G. Van Slykea.²⁵ Isto tako I. Mossong je iznijela i mišljenje koje je utemeljila na epigrafskim svjedočanstvima, da se akolitat pojavljuje samo na zapadu Carstva.²⁶

¹⁷ *Si quis 'dixerit, praeter sacerdotium non esse in Ecclesia catholica alios ordines, et maiores et minores, per quos velut per gradus quosdam in sacerdotium tendatur* (Sess. 13).

Sic ministerium ecclesiasticum divinitus institutum diversis ordinibus exercetur ab illis qui iam ab antiquo Episcopi, Presbyteri, Diaconi vocantur (Sess. 23).

https://www.stjosef.at/index.php?id=konzil__suche&doc=LG28&la=lat&lb=lataas&ui=ger.

Vidi i: Croce 1948, str. 257–314.

¹⁸ Crkva je dopustila laicima da pomažu svećenicima u vršenju svetih službi jer se, kako misli S. Meckel-Pfannkuche, među ostalim, razvitkom industrije produljilo radno vrijeme odraslih muškaraca, a mladići su za vrijeme ratova bili masovno novačeni, zbog čega su sve više ove dužnosti obavljali i vrlo mladi dječaci (Meckel-Pfannkuche 2018, str. 23–71).

¹⁹ Wieland 1897, str. 48–53 i str. 154–161.

²⁰ Wieland 1897, str. 49.

²¹ A. Von Harnacku je također poznato da se to pravilo o napredovanju prolaskom kroz sve službe kršilo pa tako navodi Ciprijanove (*Ep.* 39. 5) riječi da je pri uzimanju lektora u službu odmah računao na njih kao svećenike. Sam Ciprijan je iz prve izabran za svećenika (*Vita* 3). Von Harnack 1906, str. 862–866.

²² Von Harnack 1906, str. 862–866. Ovu smo Von Harnackovu pretpostavku uspjeli opovrgnuti, barem što se tiče ranokršćanskih vratara. Vidi: Sanader – Demicheli 2017, str. 253–264.

²³ Huebner 2005, str. 25, bilj. 70.

²⁴ Mossong 2022, str. 87, bilj. 123.

²⁵ Van Slyke 2011, str. 89–128.

²⁶ Mossong 2022, str. 87, bilj. 124.

Kako se o ranokršćanskoj službi akolita, odnosno crkvenih lučonoša, počelo pisati već krajem 19. st., ona je zanimala hrvatske teologe, no ne i arheologe zbog čega sam za ovu važnu prigodu održavanja Drugog skupa hrvatske ranokršćanske arheologije (HRRANA) nastojala barem donekle popuniti tu prazninu.²⁷

ARHEOLOŠKI TRAGOVİ AKOLITATA

Primarna dužnost ranokršćanskih akolita bila je, kako smo vidjeli ranije u tekstu, briga o crkvenoj rasvjeti. U najranijoj povijesti čovječanstva ljudi su poznavali samo svjetlost koju je davalo sunce, potom i vatru, što je značilo da su dobar dio života provodili u tami i mraku. Mrak je mogao provocirati neugodne strahove, ali i potaknuti inovativnost pa se čovjek od najranijih vremena dao u potragu za umjetnim izvorima svjetla. O uspjehu takve potrage zorno svjedoči paleolitička kamena svjetiljka pronađena u spilji La Mouthe u Dordogni.²⁸ Takva je vladavina tame, osim toga, dovela do štovanja svjetlosti kao božanstva, pa su ne samo Egipćani i Indoeuropljani nego i Mezoamerikanci razvili solarne kultove. Kako su Grci vidjeli sunce jasno ilustrira reljef boga Helijsa pronađen u Troji na kojemu je božanstvo prikazano kako nebom od istoka prema zapadu upravlja kočijom osvjetljavajući Zemlju. U kasnijim razdobljima rimske povijesti obožavanje sunca dobilo je na važnosti, što je rezultiralo štovanjem solarnog božanstva, Sol Invictus. Mnogi su stari narodi za rasvjetu koristili svjetiljke, baklje ili svijeće koje su proizvodile svjetlost iz masti, ulja i voska. Ako se podsjetimo da je čovječanstvo tek u 19. st. upoznalo električnu rasvjetu, vrlo je lako pojmiti koliko je ljudskom rodu pitanje svjetlosti bilo važno.

Da bi se svjetlo što bolje iskoristilo, osim fiksnih mjesta na kojima su stajali izvori svjetla, koristile su se i usluge ljudi, lučonoša, koji su te izvore svjetla pridržavali tako da daju optimalnu rasvjetu. Lučonoše su poznavali, među ostalim narodima, i Rimljani i to stoljećima prije nego što su taj posao počeli obavljati akoliti u ranokršćanskoj crkvi.²⁹ Da je tome tako potvrđuju i arheološki podaci kao što su npr. jedna brončana statua efeba sa svijećnjakom iz Napulja, kao i statueta lampadofora iz Tarragone, ali i jedna freska iz Pompeja.

Iako iz razdoblja koje nazivamo ranim kršćanstvom nisu poznati prikazi akolita, ipak nam je na raspolaganju 35 epigrafskih spomenika koji ih spominju.³⁰ Najviše natpisa potječe iz Rima i to dvadeset i dva primjerka. Iz Kartage potječu četiri, iz Mirabella Eclana dva primjerka, kao i iz Poreča. Po jedan primjerak je pronađen u Capui, Trieru, Les Martes-de-Vevreu i Cisterni di Latina. Ako je suditi po mjestu pronalaska tih natpisa, akoliti nisu djelovali na istoku Carstva, barem ne pod tim nazivom. Iako je karakter natpisa u najvećem broju nadgrobnih (32 primjerka), zanimljivo je da se jedan nalazi na brončanoj robovskoj ogrlici (EDCS-25600819), a jedan na zavjetnom natpisu (EDCS-33900312). Također, na jednom od zidova Pamfilijeve katakombe nalazi se natpis

²⁷ Vidi bilj. 3.

²⁸ Roussot 1969–70, str. 91–103; De Beaune 1987, str. 569–577.

²⁹ Donati – Bruschetti – Mascelli 2021.

³⁰ EDCS-25100217; EDCS-25000050; EDCS-25200739; EDCS-00200541; EDCS-12400890; EDCS-12400899; EDCS-12800254; EDCS-67800054; EDCS-19700717; EDCS-21200069; EDCS-25600819; EDCS-39900224; EDCS-40300447; EDCS-40300604; EDCS-33900312; EDCS-36101345; EDCS-36101345; EDCS-35100279; EDCS-35100280; EDCS-37400901; EDCS-37600730; EDCS-35801512; EDCS-32801386; EDCS-39800390; EDCS-40301151; EDCS-40800075; EDCS-40400499; EDCS-33300156; EDCS-30500906; EDCS-30300007; EDCS-04202947; EDCS-04400138; EDCS-04400125.

akolita Martina (EDCS-30300007), a na zidovima Eufrazijeve bazilike u Poreču grafiti navode porečke akolite Mauricija i Bazilija (EDCS-04400125; EDCS-04400138). Pretpostavljamo da i u slučaju ovih triju grafita može biti riječi o nadgrobnim inskripcijama.

Na spomenutim se natpisima donose osobna imena, a ponekad se navodi i životna dob u trenutku smrti. Tako doznajemo da je najmlađi akolit imao dvadeset i šest godina (EDCS-37400901), a najstariji oko šezdeset i pet (EDCS-39800390). Podaci o akolitima u poodmaklim godinama govore da službovanje u akoliatu nije moralo značiti i obavezno napredovanje prema višim crkvenim službama. Na više natpisa koji su pronađeni u Rimu navode se crkvene općine u kojoj su akoliti djelovali, kao i imena crkava. O samim radnjama koje su u svojstvu akolita nema nažalost nikakvih podataka. Iznimka je jedan zanimljivi nadgrobni natpis akolita Anija Inocentija, člana rimske kleričke obitelji, koji je umro sa svega 26 godina. Njega je Crkva poslala na putovanje po Mediteranu. S kojom zadaćom i kojim mandatom, nije nam posredovano na natpisu, ali iz njega ipak proizlazi da su Ciprijanovi navodi, a koje smo citirali ranije u tekstu, da se, naime, akolite iz Kartage znalo slati i na neke zadaće koje nisu bile vezane uz samu liturgiju, mogli vrijediti i u Rimu.

Inače na natpisima, osim na tri iznimke, nema podataka o socijalnom okolišu u kojem su akoliti živjeli. No ove tri iznimke su zanimljive. Tako saznajemo npr. da je akolit Bonifacije bio četrdeset i dvije godine oženjen Aginancijom, da je Juliju Fidentiju, koji je umro s četrdeset godina, nadgrobni spomenik podigla, vjerojatno, obitelj, a da je akolit Dekorozije prijatelju Baioliju koji je bio *primus vestiarius* rimskog biskupa napisao pogrebnu posvetu u stihovima.³¹

U mozaičkom podu crkve svete Helene u Veroni pronađen je fragmentirani natpis akolita Marina koji je, kako se čini, financirao izradu dijela (10 stopa?) tog mozaika.³²

Iz rimske bazilike svetog Petra apostola potječe zavjetna ploča koju je akolit Georgi posvetio Kristu.³³

Međutim, najzanimljivijim se čini natpis ispisan na brončanom okovu za vrat jednog neimenovanog roba.³⁴ Na natpisu je uobičajena formula s uputom da ako netko uhvati pobjeglog roba neka ga zadrži i vrati, u ovom slučaju, robovlasniku akolitu Viktoru.³⁵ I taj natpis ide u prilog dojmu i premissljanju da ranim kršćanima koji su bili dio robovlasničkog društva nije padala na pamet misao kako bi držanje robova i njihovo okivanje bilo u posvemašnjoj suprotnosti s naukom koji slijede i vjerovanjem koje zagovaraju.³⁶ No to je tema za neku drugu prigodu.

³¹ *Hoc tumulo Baioli conduntur membra sepulti,
Sed pollens anima praeclaro manebit Olympo,
Meruit pontificum qui primus uestiarius esse,
Quem seruator poli redimiuuit stola perenni.*

5 *Haec Decorosus amici depinxit in uertice tymbae
Acolothus, ne lateat quis hic humatus quiescat* (EDCS-32804860)
<https://www.mqdq.it/public/ce/testo/codice/CE%7cce%7c0758>.

³² U Poreču je sačuvan natpis na kojem je posvjedočen lektor koji je darovao 90 stopa mozaičkog poda. Vidi: Sanader 2020a, str. 183.

³³ *Suscipe Christe potens acoluthi vota Georgi* (EDCS-33900312).

³⁴ *Tene me q/uia fug(i) et re<v=B>/oca me Victor/i acol<u=I>t(h)/o a(d) domin/icu(m) Clem/entis // Fugi Eup/logio ex o(fficio) / pr(ae)f(ecti) urb(i) // PE* (EDCS-25600819).

³⁵ I drugi crkveni službenici su držali robove o čemu svjedoče okovi s natpisima. Vidi: Sotgiu 1973/1974, 688–697.

³⁶ Sanader 2016, str. 45–46.

ZA KRAJ

U rezimeu ovog istraživanja o još jednoj crkvenoj službi nižega reda želim istaknuti nekoliko aspekata koje je ono pokazalo.

Prvo, za razliku od drugih, služba crkvenog, i posebno liturgijskog poslužitelja ili akolita, bila je, uz radnje koje je ona uključivala, uglavnom pogodna za hijerarhijsko napredovanje u više crkvene službe, premda joj to eventualno napredovanje nije bilo sigurno.

Drugo, od svih radnji koje je akolitska služba pokrivala – a to su, među ostalim, donošenje svete knjige ili briga o misnom posuđu – čini se izvjesnim da je briga o svjetlu u crkvi (odnosno u prostoru u kojem se prije konstantinskog obrata održavala služba Božja) bila najvažnija zadaća.

Treće, od samih početaka razvoja crkvene liturgije smatra se da je akolit neposredni suradnik klerika višeg ranga, dakle đakona, svećenika i biskupa. Takav je status akolitska služba zadržala i danas u crkvenoj praksi, s tom razlikom što joj je, uz ostale dužnosti, dodijeljena i mogućnost dijeljenja svete pričesti.

I četvrto, u odnosu na pitanje o ulozi žena u Crkvi, valja naglasiti da, prema dostupnim izvorima, uglavnom epigrafskim spomenicima, nije zabilježeno da su žene u ranokršćanskom razdoblju sudjelovale u službi akolitata. To začuđuje tim više što su, kako sam pokazala u istraživanjima drugih crkvenih službi, žene u tim prvim vremenima djelovale u daleko važnijim i višim službama. Zašto nisu djelovale i kao akolitkinje teško je odgovoriti. No od 2021. godine *moto proprio* pape Franje, koji sam istaknula na početku ovog rada, omogućio je ženama aktivno sudjelovanje u službama lektorata i akolitata.

LITERATURA

- Croce 1948 W. Croce, „Die niederen Weihen und ihre hierarchische Wertung. Eine geschichtliche Studie“, *Zeitschrift für katholische Theologie* 70/3, Innsbruck, 1948, 257–314.
- Davies 1993 J. G. Davies, „Deacons, Deaconesses, and the Minor Orders in the Patristic Period“, u: E. Ferguson (ur.), *Church, Ministry, and Organization in the Early Church Era*, New York – Garland, 1993, 237–251.
- De Beaune 1987 S. A. de Beaune, „Palaeolithic Lamps and their Specialization“, *Current Anthropology* 28 (4), Chicago, 1987, 569–577.
- Donati – Bruschetti – Mascelli 2021 L. Donati – P. Bruschetti – V. Mascelli (ur.), *Luci dalle tenebre. Dai lumi degli Etruschi ai bagliori di Pompei*, Cortona, 2021.
- Duchesne 1886 L. Duchesne (ur.), *Liber pontificalis*, Paris, 1886.
- Gibaut 2000 J. St. H. Gibaut, *The Cursus Honorum: A Study of Origins and Evolution of the Sequential Ordination*, *Patristic Studies* 3, Bern, 2000.
- Von Harnack 1906 A. von Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten II*, Leipzig, 1906², 862–866.
- Huebner 2005 S. R. Huebner, *Der Klerus in der Gesellschaft des spätantiken Kleinasien*, Stuttgart, 2005.

- Jeruzalmska Biblija 2003   *Jeruzalmska Biblija*, A. Rebić – Jerko Fućak – B. Duda (ur.), Zagreb, 2003.
- Lust – Hauspie – Eynikel 2003   J. Lust – K. Hauspie – E. Eynikel (ur.), *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Stuttgart, 2003.
- Meckel-Pfannkuche 2018   S. Meckel-Pfannkuche, *Die Rechtsstellung der Kleriker in der Rechtsordnung der lateinischen Kirche*, Leiden, 2018.
- Migne 1847   J. P. Migne (ur.), *Patrologiae cursus completus* 59, Paris, 1847.
- Mihaljević 1998   N. Mihaljević, *Poslužitelji oltara: ministranti i ministrantice*, Donji Andrijevići, 1998.
- Mossong 2022   I. Mossong, *Der Klerus des spätantiken Italiens im Spiegel epigraphischer Zeugnisse. Eine soziohistorische Studie*, Berlin – Boston, 2022.
- Pažin 2015   Z. Pažin, „Poslužitelji oltara ili ministranti“, *Vjera i djela*, 28. kolovoza 2015. <https://www.vjeraidjela.com/posluzitelji-oltara-ili-ministranti/>
- Reynolds 1979   E. Reynolds, „The ‘Isidorian’ *Epistula ad Leudefredum*: An Early Medieval Epitome of the Clerical Duties“, *Mediaeval Studies* 41, Toronto, 1979, 252–330.
- Rousot 1969–70   A. Rousot, „La lámpara decorada de la Mouthe (Dordoña)“, *Ampurias* 3, Barcelona, 1969–70, 91–103.
- Sanader 2013   M. Sanader, „O sudjelovanju žena u radu rane Crkve na primjeru jednog epigrafskog spomenika iz Duklje“, *Nova antička Duklja* IV, Podgorica, 2013, 18–27.
- Sanader 2014   M. Sanader, „Flavia Vitalia, eine Presbyterin oder die Frau eines Presbyters?“, u: F. Lang – St. Traxler – E. M. Ruprechtsberger – W. Wohlmayr (ur.), *Ein kräftiges Halali aus der Römerzeit. Norbert Heger zum 75. Geburtstag*, Salzburg, 2014, 261–267.
- Sanader 2016   M. Sanader, *Ranokršćanska arheologija*, Zagreb, 2016.
- Sanader 2020a   M. Sanader, „Lektori na ranokršćanskim spomenicima iz Salone i Parencija“, u: M. Sanader – D. Tončinić – I. Kaić – V. Matijević (ur.), *I. skup hrvatske ranokršćanske arheologije (HRRANA). Zbornik radova*, Zagreb, 2020, 177–192.
- Sanader 2020b   M. Sanader, „*Qui bene cantat bis orat*. Uloga pjevača u ranokršćanskoj crkvenoj liturgiji“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 113/2, Split, 2020, 377–392.
- Sanader 2024   M. Sanader, „Arheološki aspekt egzorcizma u ranokršćanskoj Crkvi“, u: I. Karavanić – N. Vukosavljević – H. Potrebecica – M. Burić – R. Šošić Klindžić – J. Mavrović Mokos (ur.), *Pola stoljeća u hrvatskoj arheologiji. Zbornik posvećen profesoricu Tihomiru Težak-Gregl povodom 70. rođendana*, Zagreb, 2024, 213–221.
- Sanader – Demicheli 2017   M. Sanader – D. Demicheli, „The early Christian Service of Ostiarius on an Unpublished Sarcophagus with the Inscriptions from Šuplja crkva Site in Solin (Salona)“, u: D. Demicheli (ur.), *Illyrica Antiqua 2. In honorem Duje Rendić-Miočević. Proceedings of the International conference*, Zagreb, 2017, 253–264.

- Van Slyke 2011 D. G. Van Slyke, „Consecration to the Office of Acolyte in Historical Perspective“, *Usus Antiquior* 2/2, 2011, 89–128.
- Sotgiu 1973/1974 G. Sotgiu, „Un collare di schiavo rinvenuto in Sardegna“, *Archeologia Classica* 25–26, 1973–1974, 688–697.
- Staley 1905 V. Staley, *Ordo Romanus Primus*, London, 1905.
- Wieland 1897 Fr. Wieland, *Die genetische Entwicklung der sog: Ordines minores in den ersten Jahrhunderten*, Roma, 1897.

MIRJANA SANADER

ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE OF THE EARLY CHRISTIAN MINISTRY OF ACOLYTES

This paper was prompted by Pope Francis’s 2021 apostolic letter *motu proprio*, which extended to women the right to serve in the ministries of lector and acolyte. In light of this reform, the study investigates the historical development and archaeological evidence of the acolyte ministry, with particular attention to the territory of present-day Croatia. Drawing on biblical, patristic, and canonical sources, as well as material remains, the research traces the origins and functions of the acolyte from the earliest Christian communities.

The acolyte, whose title derives from the Greek term for “companion,” served primarily as a liturgical assistant responsible for carrying light and sacred objects during worship. While the office often functioned as a stage within the clerical *cursus honorum*, advancement was not guaranteed. Epigraphic monuments attest to the presence of acolytes especially in the western Roman Empire, most notably in Rome and Poreč. Particular emphasis is placed on the symbolic and practical role of light within Christian ritual and its broader religious significance.

Epigraphic evidence further reveals details concerning the age, social standing, and occasional non-liturgical tasks of acolytes, underscoring their varied roles within early Christian communities. Despite the documented participation of women in other ecclesiastical ministries, the acolyte’s office remained, according to the sources, an exclusively male role. The study concludes that the ministry of acolyte was both functional and symbolically charged, and that its renewed accessibility to women today opens new avenues of inquiry into questions of continuity and transformation within liturgical practice.

Keywords: *ministry of acolytes, Early Christianity, liturgy, epigraphy, Rome*